

Чарадзейная сіла мастацтва

Пясняр — слуга слугі усякай,
Пясняр і цар усіх царэй!

Янка Купала.

Калі гаварыць пра мастацкую літаратуру, перш за ўсё трэба вызначыць яе месца сярод іншых відаў мастацтва. Чым яна падобная да іх і чым адрозніваецца, якія мае асаблівасці?

Мастацтва — спосаб, форма і вынік адлюстравання і ператварэння рэчаіснасці ў мастацкіх вобразах.

На ўроках па вучэбным прадмеце «Мастацтва (айчынная і сусветная мастацкая культура)» вы даведаліся, што ўсе віды мастацтва паказваюць жыццё праз вобразы, у якіх выяўляюцца адносіны чалавека да сябе і розных з'яў жыцця. І сродкі, якімі карыстаюцца віды мастацтва, адрозныя. У адным выпадку гэта гук, мелодыя (музыка), у другім — фарбы, лініі (жывапіс), у трэцім — рытмічныя або пластычныя рухі цела (танец) і г. д.

Мастацкі вобраз — адлюстраванне рэчаіснасці па законах мастацкай творчасці (абагульненне, мастацкая выдумка, мастацкія сродкі і інш.).

Месца літаратуры сярод іншых відаў мастацтва. Літаратура займае асаблівае месца сярод усіх відаў мастацтва. З многімі яна цесна звязана зместам, сюжэтамі, вобразамі, героямі. Творы

літаратуры ці асобныя яе вобразы нярэдка становяцца асновай для музычных твораў, напрыклад песень; твораў выяўленчага мастацтва — карцін жывапісу. А тэатр і кіно без літаратуры ўвогуле не могуць існаваць: для іх абавязкова пішуцца п’есы, кінасцэнарыі.

Літаратура — мастацтва слова. У літаратуры сродкам стварэння мастацкіх вобразаў служыць слова, наша мова. З дапамогай слова пісьменнік малюе карціны жыцця, расказвае пра падзеі і робіць гэта так, нібыта яны адбываюцца ў нас на вачах, перадае думкі, настроі, пачуцці людзей, як быццам гэтыя думкі і пачуцці нашы ўласныя.

З дапамогай літаратуры можна, застаючыся дома, пабываць у далёкіх краінах, перанесціся ў іншыя часы, гістарычныя эпохі, даведацца пра людзей, якія жылі многа стагоддзяў назад, пазнаёміцца з іх жыццём, успамінамі. Побач з героямі літаратурных твораў можна пражыць не адно жыццё, а шмат. І ўсё гэта таму, што літаратура, як і іншыя віды мастацтва, валодае асаблівымі ўласцівасцямі. Нібы казачны чарадзей, яна можа стварыць уражанне сапраўднага жыцця, прымусіць нас паверыць у тое, пра што расказваецца ў творы, хоць на самай справе гэтага, магчыма, і не было зусім.

Роля фантазіі ў літаратуры і мастацтве. Аўтары мастацкіх твораў пішуць не толькі пра тое, што самі бачылі ў жыцці. Яны часта фантазіруюць, выдумляюць¹ і сваіх герояў, і тое, што з імі адбывалася. Але — вось дзіва! — мы верым ва ўсё гэта, бо расказваецца так цікава і захапляльна, так шчыра і пераканаўча, з такімі падрабязнасцямі, што нельга не паверыць.

Асоба мастака і роля таленту ў мастацтве. Для таго каб глыбей зразумець, што такое мастацтва, у тым ліку і літаратура, трэба больш уважліва прыгледзецца да яго стваральнікаў — пісьменнікаў, музыкантаў, жывапісцаў, скульптараў. Мастак — гэта не проста чалавек, які выдатна авалодаў сваім рамяством.

¹ *Выдумка мастацкая (вымысел)* — вынік уяўлення мастака, які не мае прамога дачынення да рэальнасці. *Выдумка* — необходимая ўласцівасць мастацкага адлюстравання жыцця.

У мастацтве выключную ролю адыгрывае **талент** — асабісты дар, вялікія здольнасці ствараць шэдэўры, творы на высокім узроўні, лепш, чым іншыя. **Мастак** — чалавек, які ўмее ствараць мастацкі твор (кнігу, карціну, музыку), мае павышаную ўражлівасць, адчувальнасць да ўспрымання жыцця, здольнасць узнаўляць яго ў памяці, яшчэ і яшчэ раз перажываць бачанае ці пачутае, а галоўнае — перадаваць свае пачуцці, думкі іншым людзям у жывых вобразах, трапных і запамінальных выказваннях, гарманічных мелодыях, шматфарбных карцінах.

У творы мастак выяўляе не толькі асабістыя адносіны да розных з’яў жыцця. Ён выступае як выразнік дум і настрояў многіх людзей, свайго народа.

Мастак — чалавек асабліва чулы і спагадлівы да чужога няшчасця, гора. Вось чаму ў беларускім фальклоры шмат казак пра такіх герояў, а амаль у кожнага беларускага пісьменніка знойдзем вершы, паэмы, апавяданні пра вялікую сілу мастацтва.

1. Чаму літаратура сярод усіх відаў мастацтва займае асаблівае месца? Прывядзіце прыклады, калі творы беларускай літаратуры сталі асновай для іншых відаў мастацтва.
2. Раскрыйце сэнс выказвання: «Літаратура — мастацтва слова». Пачніце з таго, што слова надзелена вялікай сілай уздзеяння на чалавека.
3. Якую ролю ў літаратуры і ўвогуле ў мастацтве адыгрывае фантазія?
4. Што такое талент? Чаму народ з такой пашанай ставіцца да таленавітых людзей, стваральнікаў мастацтва (ушаноўвае іх, узводзіць ім помнікі)? Прыдумайце радок — услаўленне мастака слова для размяшчэння на білбордзе¹.

5. Суаднясіце паняцці з відамі мастацтва.
6. Са спіса, рэкамендаванага настаўнікам для чытання летам, выберыце пяць лепшых, на ваш погляд, твораў беларускай

¹ *Білбóрд* — рэкламны шчыт вялікіх памераў (звычайна 3×6 метраў), які выкарыстоўваецца для размяшчэння інфармацыі і замацоўваецца на апоры.

мастацкай літаратуры, якія можна параіць прачытаць кожнаму сямікласніку.

Выкажыце ўласныя меркаванні наконт твора, спасылаючыся:

- на інтарэс да праблемы, якая ўзнімаецца ў творы;
- інтрыгу (загадку) у творы, якая прымушае дачытаць яго да канца;
- задавальненне сваёй цікаўнасці. (Чым для мяне карысны гэты твор? Ці дае ён адказы на пытанні, якія хвалююць мяне і маіх аднакласнікаў?)

Выбраныя вамі творы будуць абмеркаваны на ўроках дадатковага чытання.

Якуб Колас

Ах, колькі ёсць красы цудоўнай поруч з намі,
Калі глядзець вакол дзіцячымі вачамі!

Максім Багдановіч.

У ЯГО БЫЎ СВЕТ ЦІКАВЫ...

(Урывак з паэмы «Сымон-музыка»)

З чаго ствараецца
Сымонкаў «свет цікавы?»¹

У яго быў свет цікавы,
Свае вобразы, жыццё,
І ў душы яго ўсе з'явы
Сваё мелі адбіццё. <...>
Так, і праўда: непадобны
Быў Сымонка на другіх:
Гэта быў хлапчук асобны.

¹ На прапанаваныя на плашчы пытанні пажадана адказваць пры паўторным чытанні твора.

У яго вачах жывых
 Думка нейкая бліскала,
 Утаропіцца¹, глядзіць,
 І на губках смех, бывала,
 Заблукае, задрыжыць. <...>
 Бедны хлопчык быў загнаны,
 У бацькоў нялюбы сын,
 Бо відочныя заганы
 І меў толькі ён адзін.
 Не такі, як усе дзеці,
 Нейкі вырадак², дзіўны,
Нёс віну за ўсё на свеце,
Вінаваты без віны.
 З ім і дзеці не дружылі,
 Не прымалі да гульні,
 І ў самоце³ прахадзілі
 Веснавыя яго дні.
 І любіў ён адзіноту,
 Бо так лепей было жыць:
 Тут ён мог сабе ў ахвоту
 Песні пець і гаманіць.
 Вось улетку дык раздольна:
 Выйдзе з хаты ў поле, луг;
 Цёпла ўсюды і прывольна,
 Сонца многа, чысты дух⁴.
 На каменьчык сядзе ў збожжы,
 Не схіснецца і маўчыць,
 Ловіць сэрцам спеў прыгожы,
 Як жытцо загаманіць,
 Як зазвоняць, заіграюць

Патлумачце выдзеленыя паэтычныя радкі.

Назавіце прычыну адзіночаты хлопчыка і раскажыце, чым ён запаўняў яе.

Чаму менавіта на ўлонні прыроды хлопчык адчуваў сябе прывольна?

¹ *Утаропіцца* — углядзецца, глядзець, не адрываючы вачэй.

² *Вырадак* — нікчэмны чалавек.

³ *Самота* — адзінота, туга, смутак.

⁴ *Дух* — тут: паветра.

Мікалай Селяшчук.
Ілюстрацыя да паэмы
Якуба Коласа «Сымон-музыка»

Разгледзьце ілюстрацыю мастака Мікалая Селешчука. Якімі радкамі з тэксту можна яе падпісаць?

Мушкі, конікі¹, жучкі
І галоўкай заківаюць,
Засмяюцца васількі.
Спеў у сэрцы адклікаўся,
І так добранька было,
Што Сымонка сам смяяўся,
Ўсё смяялася, цвіло.
Заміраў тады хлапчынка,
І здавалася яму,
Што ён знае, як травінка
Сваю думае думу,
Што гаворыць жытні колас,
І аб чым шуміць ячмень,
І чаго спявае ўголас
Мушка, конік, авадзень,
Што ўтары над срэбрам жыта
Пяе жаваранак той
Так прыгожа-самавіта²,
І зачым у высь блакіту
Ідзе ветрык пехатой,
У высь тую, дзе хмурынкі
Над зямлёй плятуць вянкi...
Ці ж не мілыя часінкі?
Ці ж не слаўныя дзянькі?
Замляваў³ увесь Сымонка,
Як увосень жураўлі
Крык музычны роняць звонка
Над прасторами зямлі.
Шнур жывы, загнуты крукам,
Ледзь чарнеецца ўтары,
І ўсё стада з смелым гукам
Журавель вядзе стары;

¹ К'онік — рус. кузнечик.

² Самавіта — тут: ярка, галасіста.

³ Замляваць (замл'ець) — тут: забыць пра ўсё на свеце.

Плыўка¹, згодна ходзяць крылы,
 Як адно, у тахт адзін —
 Пакідаюць край свой мілы,
 Родны кут глухіх лядзін².
 Шнур знікае, тоне ў багне
 Мора сіняга нябёс,
 У прастор і хлопчык прагне:
 Там другі, напэўна, лёс.
 І ён доўга, нерухома,
 Там стаіць і ўсё глядзіць
 У край светлы, невядомы,
 Дзе знікала тая ніць
 Вольных пташак на ўсю зіму...
 Ну, прашчайце да вясны!..
 Поле, неба прад вачыма,
 І ўжо крыкі не чутны.
*Так і жыве ён, гадаваўся,
 Бы пры сцежцы той гарох:*
 Сам з сабою забаўляўся,
 Бегаў, бавіўся ў палёх,
 І размовы веў з жытамі,
 І складаў ён песні дню,
 З матылькамі, бы з братамі,
 Час дзяліў свой і гульнію.

Пра які лёс, на вашу
 думку, марыць герой?

Патлумачце выдзеленыя
 паэтычныя радкі.

1. Якім вы ўяўляеце Сымонку? Намалюйце яго слоўны партрэт.
2. Як успрымае хлопчык навакольны свет, розныя з'явы прыроды? Якімі паэтычнымі тропамі і прыёмамі (эпітэтам, метафарай, адухаўленнем, параўнаннем) карыстаўся Якуб Колас, паказваючы прыроду ва ўспрыманні Сымонкі? Прывядзіце прыклады з твора.
3. З дапамогай эпітэтаў і метафар, выкарыстаных аўтарам, паспрабуйце апісаць стан Сымонкі, калі ён у летні дзень

¹ *Плыўка* — тое, што і плаўна.

² *Лядзіна* (ляды) — высечанае або расчышчанае месца ў лесе пад пасеў або пад сенажаць.

«на каменьчык сядзе ў збожжы, // Не схіснецца і маўчыць» або назірае за адлётам жураўлёў.

4. Як бы вы назвалі незвычайную ўспрымальнасць хлопчыка, яго тонкае адчуванне характава навакольнага свету з усімі фарбамі і гукамі? Прыгадайце надзеленых такімі ж здольнасцямі, як у Сымонкі, літаратурных герояў з твораў рускай літаратуры.
5. Прачытайце эпіграф. Пацвердзіце словамі з урыўка выказванне Максіма Багдановіча.
6. Знайдзіце ў інфармацыйнай прасторы і праслухайце ўрывак з музычнай паэмы «Сымон-музыка» Валерыя Іванова, напісанай для аркестра беларускіх народных інструментаў. Ці выклікае ён пачуцці і эмоцыі, сугучныя тым, якія ўзніклі пры чытанні ўрыўка «У яго быў свет цікавы...»?
7. Праверце засваенне інфармацыі (тэст па творы Якуба Коласа «У яго быў свет цікавы...»).
8. Разгледзьце фрагмент помніка Заіра Азгура. Ці адпавядае ваша ўяўленне пра Сымонку скульптурнаму ўвасабленню?
9. Як талент можа дапамагчы ў час вучобы ў школе і пры выбары будучай прафесіі?

Заір Азгур. Помнік Якубу Коласу і яго літаратурным героям у Мінску (фрагмент)

«Гусляр» — старажытнарускаяе слова. Людзі, якія прысвяцілі жыццё стварэнню твораў і выкананню іх пад музыку, былі вядомы ў розных народаў свету яшчэ са старажытнасці. Паводле міфаў Старажытнай Грэцыі, першым музыкам быў Арфей — сын бога Сонца, таму яго імя перакладаецца як «той, хто вылечвае святлом». Гэты герой з'яўляецца сімвалам мастацтва. З тых часоў паслядоўнікі Арфея вандравалі па краінах і пад гукі музычных інструментаў выконвалі ўласныя ці фальклорныя творы.